

BOYUTLARI VE FARKLI ALGILARIYLA KÜRESELLEŞME ♦

Mehmet Yunus ÇELİK

Dr. Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

ÖZET: Bu çalışmada küreselleşme olgusunun, farklı algıları ve boyutları sistem ve süreç mantığı içerisinde incelenmiştir. Bu bağlamda küreselleşme algıları karşılaştırılmış ve küreselleşmenin boyutları ve bu boyutların birbirleriyle etkileşimleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Ulusal kültürlerin, ekonomilerin ve sınırların bütünleştiği, hemen hemen her alanda yeni eğilimlerin güç kazandığı günümüz dünyasında, bilgi, iletişim, biyolojik alanda endüstriyel yeni hammaddeler, yeni enerji sistemleri, üretim sistemindeki dönüşüm ve her şeyden önemlisi, teknoloji ve yenilik alanında yapılan yatırımların yönlendirdiği yeni bir yapılanma ortaya çıkmıştır. Küreselleşme olarak ifade edilen bu yeni yapılanmanın etkileri, küresel bütünün, teknolojik, kültürel, sosyolojik, ekonomik ve politik alanlarında yaygın bir şekilde yaşanmaktadır. Küreselleşme süreci, bu bakış açısıyla ekonomik, teknolojik, sosyo-kültürel ve siyasal dünyayı içine alan bağlantılar şeklinde kabul edilecek olunursa, küreselleşmenin bu değişim ve gelişim süreçleri içerisinde, gelişmiş, özellikle de gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin refah düzeyinin artırılmasında, itici bir güce sahip konumda olduğu, belirgin hale gelebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Radikaller, Kuşkuçular, Dönüşümcüler, Küresel Sistemin Boyutları

GLOBALIZATION WITH DIFFERENT PERCEPTIONS AND DIMENSIONS

ABSTRACT: This study aims to explicate different perceptions and dimensions of globalization in the logic of globalization system and process. In this respect, the different perceptions of globalization are compared. Then, the study tries to display the different dimensions and their relations to each other. In today's world, the borders of national cultures, economies and lands are vanishing and globalization brings new tendencies in almost every area of life. These changes lead to re-structuring which is driven by investments in knowledge, communication, biological new industrial raw materials, new energy systems, transformation in production systems and most importantly technological fields. The effects of this restructuring so called globalization could be seen widely in technological, cultural, sociological, economic and political fields. When we take the globalization process as restructuring of the fields mentioned above, it may be accepted as the motor force of advancement in welfare of all types of countries especially developing and less developed countries. Here, by mentioning about advancement in welfare of societies we did not mean only monetary welfare. This advancement also means better education, good quality in healthy and longer life, appropriate environment where each individual can use his/her abilities optimally, and democracy, human rights and security.

KeyWords: Globalization, hyperglobalist, skeptical, transformationalist, Dimensions of Global System.

GİRİŞ

Kavram olarak “küresel” (global) sözcüğünün kökeni, 400 yıl öncesine gitse bile, “küreselleşme süreci” (globalization), oldukça yeni bir olgudur. İlk olarak 1960'larda ortaya çıkan küreselleşme kavramı, 1980'lerden sonra ise sıkça kullanılmaya başlanmıştır (Waters, 1995: 2). 1990'lara gelindiğinde de, bilim adamlarının önemini kabul ettiği anahtar bir sözcük haline gelmiştir. Günümüzde küreselleşme konusunda çok geniş bir literatür oluşmuştur.

Politik, ekonomik, sosyo-kültürel ve teknolojik gelişmelerin damgasını taşıyan küreselleşme süreci, hızlı bir biçimde, günümüze ait politik ve akademik tartışmalarda, önemle üzerinde durulan ve analizi yapılan kavramlardan

♦ Bu çalışma Hüsnü ERKAN'ın danışmanlığında Mehmet Yunus ÇELİK tarafından hazırlanan Küreselleşme Sürecinde Seçilmiş Ülkelerin Kalkınma Kriterlerindeki Değişimin Analizi başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

biri haline gelmiştir. Ulusal kültürlerin, ekonomilerin ve sınırların esnekleştiği, hemen hemen her alanda yeni eğilimlerin güç kazandığı günümüz dünyasında, elektronik bilgi iletişimi, biyolojik alanda endüstriyel yeni hammaddeler, yeni enerji sistemleri, uzay teknolojilerindeki yenilikler ve her şeyden önemlisi çevresel alanda yapılan yatırımların yönlendirdiği yeni bir ekonomik yapılanma ortaya çıkmıştır. Bu yeni ekonomik yapılanmanın sonuçları ise; küresel bütünün, kültürel, sosyolojik, ekonomik ve teknolojik alanlarında yaygın bir şekilde yaşanmaktadır. Bu baş döndürücü gelişme ve değişimler özellikle de son yirmi - yirmi beş yılda iletişim ve ulaşımındaki gelişmelere paralel olarak yeni arayışlar, anlayışlar ve yaklaşımlar ortaya çıkarmıştır.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan ekonomik, sosyal, kültürel, ekolojik ve teknolojik gelişmeler, toplumların alışkanlıkları, yaşam tarzları ve gereksinimleri üzerinde önemli değişimler meydana getirmiştir. Küreleşme sürecini de bu bakış açısıyla ekonomik, teknolojik, sosyo-kültürel ve siyasal dünyayı içine alan bağlantılar şeklinde kabul edecek olursak, küreselleşmenin bu değişim ve gelişim süreçleri içerisindeki önemi daha fazla belirgin hale gelecektir.

Yeni yatırım araçlarının yaratılması, bunların etkinliğini artıran ve yaygınlaştıran bir haberleşme ve bilgi işlem teknolojilerinin baş döndürücü bir hızla gelişmesi, rekabet anlayışının yerellikten öte, dünya yüzeyine yayılması ve uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleşmeye başlaması küreselleşme kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle günümüzde dünyadaki değişim ve gelişmeleri izah ederken başvurduğumuz temel referans noktalarından biri haline gelmiştir. Bu gelişmelere tek bir pencereden bakılır ve salt ekonomik açıdan değerlendirilirse, küreselleşme kavramının gerçekte, sermayenin uluslararasılaşmasındaki hızlanmanın ve genişlemenin artık uluslararasılaşma kavramına sığmayan bir düzeye ulaştığını ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir. Söz konusu olan durum, artık uluslararası doğrusal bir boyut olmaktan öte, çok yönlü, karmaşık ve küresel bir boyuttur (Yıldızoğlu, 1996: 14). Küreselleşme, ulusötesi şirketlerin uluslararası yatırım stratejilerinde, özellikle üretimin yerel olmaktan çıkarılıp farklı bölgelerde gerçekleştirilmesini içeren radikal bir yeniden konum belirleme çabası gerektirmektedir (Sjolander, 1996: 605-606).

Bu noktadan bakıldığında küreselleşme, ülkeler arasındaki ekonomik, sosyo-kültürel, siyasal ve teknolojik ilişkilerin gelişmesi, farklı toplum ve kültürlerin inanç ve beklentilerinin daha iyi tanınması, uluslararası ilişkilerin yoğunlaşması gibi birbirleriyle bağlantılı konuları içeren bir kavramdır. Küresel çağ olarak adlandırılan bu dönemde daha karmaşık bir çevre içerisinde yaşama zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle, insanlar birbirleriyle geçmişe oranla daha fazla bağlantı içerisinde ve mesafe tanımadan hayatlarını değiştirmekte olan küresel ağlara takılmaktadır (Barnet ve Cavanagh, 1996: 1).

Küreselleşme kavramı, çok yakın tarihlerde yaygınlaşmasına rağmen, 1980' lerin başına, hatta ortalarına kadar bilhassa akademik çevrelerce kesinlikle önemli bir kavram olarak görülmemiştir (Robertson, 1999: 21). Küreselleşme kavramı hakkında geniş ve hızlı bir şekilde büyüyen bir literatüre sahip olunmasına karşın, küreselleşme kavramının içeriğinde ne olduğu konusundaki görüşler arasında gerek politik, gerekse akademik çevreler arasında henüz bir uzlaşma sağlanamamıştır. Ancak özellikle son çeyrek yüzyılın temel referansı olan küreselleşme üzerine yapılan çalışmalar yoğunlaştıkça, küreselleşmenin sadece ekonomik bir olgu değil, toplumsal yaşamın birçok ayrıntısını içeren bir oluşum olduğu anlaşılmaya başlanmıştır (Günsoy, 2006: 3). Küreselleşmenin çok boyutlu içeriği ve farklı çalışmaların her birinde bunlardan sadece birinin öne çıkarılması, muhtemel bir içerikte birleşmeyi önleyen ana unsur olmaktadır.

Küreselleşmenin Tanımı

Küreselleşme, meydana getirdiği tartışma ortamı ve reel olarak neden olduğu sorunlar dolayısıyla, içerik, yapı ve işlevlerinin açıklanmasına fazlasıyla ihtiyaç duyulan bir kavramdır. Diğer yandan küreselleşme sürecinin etkileyciliği birçok düşünce akımı ve ideolojinin bu kavramı sahiplenmesine ve kendi bakış açılarıyla tanımlamaya çalışmalarına yol açmıştır. Bu nedenle birçok küreselleşme tanımının ve kavramsal açıklamanın tarafsız olmadığı

görülmekte ve toplumsal dengelerde etkili olan güç ilişkilerinin tanımlara yansıdığı gözlemlenmektedir. Kültürel altyapı, coğrafi konum, sosyal ve uluslararası statü, bireysel kişilik verileri, politik duruş ve bunların hepsini kapsayan tarihsel momentum gibi sebeplerle yapılan bu tanımlamalar sübjektiftir ve birebir evrensel kabul görmüş olmadıkları gibi, tam, eksiksiz ve kesin de değildirler (Kakinç, 2004: 15-17; B. Günsoy, 2006: 4).

Yerli ve yabancı literatüre bakıldığında küreselleşme kavramının değişik tanımlarına rastlamak mümkündür. Bu tanımlar çeşitli sınıflandırmalara tabi olmakla birlikte, tarafımızdan küreselleşmeyi, muhalifler ve taraftarlar olarak iki gruba ayrılmaktadır.

Küreselleşme taraftarları;

Peter Dicken'e (Dicken, 1992: 1) göre küreselleşme “uluslararasılaşmadan daha ileri ve kompleks bir kavram olup; bu bağlamda mal ve hizmet akımlarının ülke ve bölge sınırları içinde artmasını sağlayan ve ekonomik faaliyetlerin uluslararası alanda dağılımını artırmak suretiyle ulusların fonksiyonel entegrasyonu sağlayan bir olgudur.”

Giddens'a (Giddens, 2000: 67) göre küreselleşme, artan karşılıklı ilişkileri ve bu ilişkilerin sadece ekonomik değil toplumsal, kültürel ve politik alanlarda da etkili olmasını ifade etmektedir.

Harvey' e (Coştu, 2005: 97) göre küreselleşme “Dünyanın küçülerek yoğunlaşması, iletişim ve bilişim teknolojisindeki gelişmelerin, haberleşme ve ulaşımı daha kolay, daha hızlı ve daha ucuz hale getirmesinin ve böylelikle karşılıklı bağımlılığın artmasının sonucudur. David Harvey'in “zaman-mekan sıkışması” olarak da tanımladığı bu durum, dünyanın “tek bir mekan” olarak küçülmesini, yani Mc. Luhan'ın tabiriyle dünyanın “küresel köye” dönüşmesini hızlandırmıştır. Böylece, bilgiyi toplama, değerlendirme, kullanma ve üretime uygulama daha hızlı ve daha verimli hale gelirken, toplumsal yapıyı etkileyen yönetim, üretim, tüketim ve dağıtım alanlarında köklü değişim ve dönüşümler yaşanmıştır.

Cerny'e (Cerny, 1995: 10) göre küreselleşme “mal ve varlıkların yapısal farklılıklarının artarak uluslararası politik ekonominin temelini kapsama içinde ekonomik ve politik yapının bütünleşmesidir.”

Oman'a (Oman, 1994: 33) göre küreselleşme “mal ve hizmet akımlarını kapsayan ekonomik aktiviteleri ve bu aktivitelerin bölge ve ülke sınırları içinde artmasını sağlayan, ülke ve bölgelerarası insan akımlarını da dikkate alan mikro ekonomik bir süreçtir”. Oman'a göre bu süreci yaratan aktörler; firma, banka ve birey gibi birimlerdir. Bu süreç, genelde bir rekabet süreci içinde oluşur.

Harris'e (Harris, 1993: 1) göre küreselleşme “mal ve hizmetlerin üretiminin, dağılımının ve pazarlamasının uluslararasılaştırılmasının artmasıdır”

Winham (Winham, 1996: 37) göre küreselleşme, “uluslararası ticaretteki yayılma, sınırlararası parasal akımların artması, şirketlerin birleşmeleri ve çok uluslu şirketlerin büyümesidir”.

Devlet Planlama Teşkilatının tanımı ise (DPT, 1995: 23) “küresel bütünleşme, ülkeler arasındaki iktisadi, siyasi, sosyal ilişkilerin yaygınlaşması ve gelişmesi ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi, farklı toplumsal kültürlerin, inanç ve beklentilerin daha iyi tanınması, ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması gibi farklı görünen ancak, birbirleriyle bağlantı olguları içerir.”

Küreselleşme sürecine pozitif bir gözle bakan bu tanımlar, küreselleşme sürecinde ülkelerin daha entegre hale gelerek ülkeler arası ilişkilerin arttığı ve kutuplaşmanın çözümlenerek başta ekonomik olmak üzere her alanda entegrasyon ve uluslararasılaşmanın öne çıktığı fikrini ortaya koymaktadır.

Küreselleşmeye muhalifler;

Boratav'a (Boratav, 2001: 16) göre, küreselleşme "soğuk savaş döneminden sonra, kapitalizmin yeni bir açılımla dünya geneline yayılmasıdır".

Hirst ve Thompson' a (Hirst ve Thompson, 2007: 26-28) göre küreselleşme, "ekonomik anlamda ülkeler arasında büyük ve artan bir ticaret akışı ile sermaye yatırımının gerçekleştiği açık bir uluslararası ekonomi olarak tanımlanır, kesinlikle yeni ve farklı bir olgu değildir. 1860' lı yıllardan bu yana var olan bir takım farklı uluslararası ekonomi konjunktürlerinden biridir."

Kepek'e (Kepek, 1990: 26) göre küreselleşme, "bilim ve teknoloji alanında ortaya çıkan gelişmelerin bir sonucu olarak, kapitalizmin yaşamakta olduğu nitelik dönüşümüdür".

Chomsky' e (Fox, 2002: 22) göre küreselleşme, "devlet merkezli kurumların ve devlet merkezliliğiyle yapılan atıfların, salt uluslararası değil, tamamıyla küresel bir bağlamda faal olan farklı aktörler arasındaki ilişkilerin yapısı içinde eridiği süreçtir."

Kazgan'a (Kazgan, 2002: 67) göre küreselleşme, "ciddi bir olgu ve gerçekliktir, son derece yıkıcı sonuçlar ve sorunlar yaratmaktadır ve bütün parlak söylemlere rağmen, büyük sermayenin içine girdiği bunalımdan kurtulmanın arayışından başka bir şey değildir."

Jessop'a (Jessop, 2007) göre küreselleşme "neo-liberalizmin daha insani bir maskeyle pazara sunulması projesidir." Bu proje son zamanlarda beklenmedik krizlerle ve karşı duruşlarla karşılaşmıştır. Bu projenin gerçekleşmesi uğruna insanlığın dünya ölçeğinde ödediği bedel, gittikçe artan yoksulluk, işsizlik ve sosyal dışlanışlık olmuştur (Güney, 2006: 160).

Greider'e (Greider, 1997: 11) göre, küreselleşme, "yok ederek ürün elde eden acayip bir makine gibidir. Modern ziraat makineleri gibi büyük ve değişkendir. Fakat daha karmaşık ve güçlüdür, aşına olduğu sınırları önemsemez ve açık arazide çalışabilir."

Yeldan'a (Yeldan, 2003: 428) göre küreselleşme, "neo-liberalizmin ideolojik bir söylemidir ve küreselleşme olgusu, ulusal ekonomilerin dünya piyasalarıyla eklenmesi ve bütün iktisadi karar süreçlerinin giderek dünya kapitalizminin sermaye birikimine yönelik dinamikleriyle belirlenmesidir."

Küreselleşme sürecine temkinli ve eleştirel bir gözle bakan bu tanımlar, küreselleşme sürecinin aslında yeni bir olgu olmadığını ve kapitalizmin bir nitelik dönüşümü olarak ortaya çıktığını, bu sürecin yok ederek ürün elde eden bir makine olduğunu ve ülkelerin bu süreç sonunda karşılaştıkları durumların yoksulluk, işsizlik ve krizlerden ibaret olduğunu ifade etmektedir.

Bu tanımları artırmak mümkün olmakla birlikte, bu tanımlara baktığımızda küreselleşmenin karmaşık bir içeriğe sahip olduğunu ve tanımları arasında genel olarak bazı farklılıklar ve benzerliklerin olduğunu görülmektedir.

Genel olarak tanımlardan da anlaşıldığı gibi küreselleşmenin daha çok ekonomik ve ideolojik bir yönü olduğu görüşü ağırlık kazanmaktadır. Ancak, küreselleşme sürecini yalnızca ekonomik ve ideolojik süreçle sınırlamak yanlış olabilir. Ekonomik, sosyo-kültürel, teknolojik, siyasal ve politik süreçleri birbirinden kesin çizgilerle ayırmak mümkün değildir. Aralarında bütüncül bir etkileşim ilişkisi söz konusudur.

Bu tanımlardan ve analizlerden hareketle bize göre küreselleşme; Ülkelerarası, ekonomik, sosyo-kültürel, teknolojik, siyasal ve politik ilişkilerin artması, rekabetin uluslararasılaşması, üretim faktörlerinin ve tekniklerinin

bütünleşmesi, bilişim teknolojileriyle zaman ve mekan boyutunun ortadan kalkmaya yönelmesi ve üretilen malların milliyetinin (uluslarüstü olma) olmamasıdır.

Boyut kazandırmak anlamında küreselleşmenin günümüz bilgi toplumu açısından neler ifade ettiğine kısaca değinecek olursak; Bilgi ve iletişim teknolojileri, iletişim hızını artırıp maliyetini düşürerek, daha hızlı ve ucuz etkileşim sağlayarak, birçok ürünü ve faaliyeti bölgeselleştirip entegre ağlar sayesinde dağıtımını kolaylaştırarak küreselleşmeyi mümkün kılmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojileri doğrudan ve hızlı iletişim bağları kurarak, ekonomik uzaklıkları azaltmakta, iş dünyasının faaliyetlerinin koordinasyonu için gereken zamandan tasarruf sağlayarak, değişim maliyetlerini düşürüp ve finans pazarlarını ülkeler ve kıtalar boyutunda 24 saat faal konuma getirmektedir. Gümrük uygulamalarına ilişkin elektronik raporlama ve dokümantasyon uygulamaları sayesinde uluslararası alandaki birçok teknik engelin kaldırılması mümkün olmaktadır. Sözün özü, bilgi ve iletişim teknolojileri bir anlamda dünya ekonomisinin entegrasyonu anlamına gelen küreselleşme lehine çalışan güçlü bir faktördür. Bilgi çağında küreselleşme, uluslararası arenada, mal ve hizmetlerin, bilginin, sermayenin ve insanların giderek daha akışkan hale gelmesiyle ekonomik, teknolojik, sosyal, politik ve kültürel etkileşimin daha yoğun biçimde gerçekleştiği bir süreç şeklinde yaşanmaktadır.

KÜRESELLEŞME ALGILARI

Küreselleşmeye yönelik algılar “Radikaller” (hyperglobalist), “kuşkucular” (skeptical) ve “dönüşümcüler” (transformationalist) şeklinde üçlü bir sınıflamaya tabi tutulmaktadır. (Held ve diğerleri, 1999: 1-4)

Radikaller

Radikaller, aşırı küreselleşmeciler diye de anılmaktadırlar. Radikaller denildiğinde akla gelen ilk isimler olarak Kenichi Ohmae, Francis Fukuyama, ve Thomas Freidman sıralanmaktadır. Bunlara göre endüstri uygarlığının bir ürünü olan ulus devlet, küreselleşme sürecine paralel olarak önemini yitirmiştir. Artık küresel piyasa, politikanın yerini almaktadır; çünkü piyasa mekanizması hükümetlerden daha rasyonel çalışmaktadır. Küresel piyasanın gelişimi, toplum içinde daha yüksek rasyonaliteye işaret etmektedir. Günümüzde politikacılarla daha az ilgilenilmekte; çünkü hayatımızdaki önemlerini ve etkilerini kaybetmektedirler. Politikalar yerel ya da ulusal ölçekte hala etkili olsalar bile, küresel ekonominin hareketlerini etkileyebilecek güce sahip değillerdir. Bu anlamda dünya ülkelerinin çoğunda, vatandaşların politikayla daha az ilgilenmeleri ya da politikacıların vatandaşlar üzerinde daha çok hayal kırıklığı yaratıyor olmaları küreselleşme sürecinin bir sonucudur (Giddens, 1999: 56).

Bir diğer ifadeyle radikallere göre, piyasalar artık devletlerden daha güçlüdür. Devletlerin otoritesindeki bu gerileme ise, diğer kurumlar ile birliklerin ve yerel/bölgesel otoritelerin artarak yaygınlaşması şeklinde görülebilir. Radikaller, dünya toplumunun, geleneksel ulus devletlerin yerini almakta olduğunu (ya da alacağı) ve yeni toplumsal örgütlenme şekillerinin belirmeye başladığı düşüncesindedirler. Küreselleşme taraftarlarının diğer bir savı ise giderek artan bir küresel bir ekonominin mevcudiyetinin arttığı şeklindedir (Bozkurt, 2000: 19).

Yeni liberalist görüşle de örtüştürebilen bu anlayış sosyal devlet anlayışını benimsememektedir. Sosyal devlet, gerçekleştirdiği varsayılan yararların tersine bireylerin kendilerine duydukları güveni ve içlerinde besledikleri müteşebbis ruhu zayıflatmakta ve özgür toplumumuzun temellerini yıkıcı unsurlarla doldurmaktadır. Klasik sosyal demokrasinin aksine yeni liberalizm küreselleşmekte olan bir teoridir ve küreselleştirici güçlere doğrudan katkısı bulunmaktadır. Yeni liberaller, dünya çapında kendilerinin daha yerel birliklerle işbirliğine girmelerini sağlayan bir felsefi yaklaşım izlemektedirler (Giddens, 2000: 24-25).

Ancak bu grup içinde yer alanlar, homojen bir görünüm arz etmemektedir. Örneğin neo-liberaller, devlet gücü üzerinde piyasanın ve bireysel otonominin başarısını memnuniyetle karşılarken, radikaller içinde yer alan neo-marksistler, çağdaş küreselleşmeyi, baskıcı küresel kapitalizmin temsilcisi olarak değerlendirmektedirler. Fakat bu

ideolojik yaklaşımlardaki farklılıklara rağmen, bugün giderek artan bir biçimde bütünleşmiş küresel bir ekonomin mevcut olduğuna ilişkin düşüncesi de paylaşmaktadırlar (Held ve diğerleri, 1999: 2-4).

Radikaller, bu sürecin küresel ekonomide kaybedenler kadar kazananları da yarattığına inanıyorlar. Bir taraftan geleneksel merkez-çevre yapısının yerine geçen, “yeni bir küresel işbölümü” yükseliyor; öte yandan da Güney ve Kuzey arasındaki “artan bir anokranizmin” mevcudiyetine dikkat çekiliyor. Bu arka plana rağmen hükümetler, küreselleşmenin sosyal sonuçlarını “idare etmek” durumundadırlar. Küreselleşme, kazanan ve kaybeden arasındaki kutuplaşmayı, küresel ekonomik düzen içinde birbirine bağlayabilir. En azından neoliberal harekete göre, küresel ekonomik rekabetin “sıfır toplamlı” üretimde bulunması söz konusu değildir. Ekonomi içinde belli grupların durumu küresel rekabet sonunda kötüleşse bile, hemen hemen bütün ülkelerin belli malların üretiminde karşılaştırmalı avantajı söz konusudur. Neo-Marksistler ve radikaller içinse böyle bir “iyimser yaklaşım” doğru değildir. Onlara göre küresel kapitalizm, hem uluslar arasında hem de ulusların içinde eşitsizlik yaratmaktadır. Ancak sosyal korumada geleneksel refah devleti yolunun sürdürülmesinin zorlaştığı ve giderek eskidiği konusunda neo-liberaller ile mutabıktırlar (Bozkurt, 2007)

Birçok neo-liberal için küreselleşme, ilk gerçek küresel uygarlığın habercisi olarak değerlendirilmektedir. Radikal bakış açısına göre, küresel ekonominin yükselişi, radikal yeni dünya düzeninin bir göstergesi olarak yorumlanabilecek, küresel düzeyde kültürel karışım (hybridization), küresel yayılma ve küresel yönetim kurumlarının (global governance institutions) doğuşu, köklü bir biçimde yeni dünya düzenin göstergeleri ve ulus devletin ölümü olarak yorumlanmaktadır. Artık ulusal hükümetler sınırlarını kontrolde zorluk çekmeye başlamışlardır. Küresel ve bölgesel hükümetler daha büyük roller talep ederken, devletlerin otonomisi ve egemenliği de daha çok aşınmaktadır. Bunun yanında, ülkeler arasında uluslararası işbirliği kolaylaşmıştır; artan küresel iletişim altyapısı sayesinde değişik ülkelerin halkları, ortak çıkarlarını daha çok farkına varmakta ve bunun sonucunda da küresel bir uygarlığın doğuşu için ortak bir zemininin oluştuğunu iddia etmektedirler.

Kuşkucular

Radikallere karşı fikir olarak onların tam karşısında yer alan kuşkucular, küreselleşme karşıtları olarak anılmaktadır. Küreselleşme karşıtı olarak akla gelen ilk isimler, Noam Chomsky, Paul Hirst, Grahame Thompson ve Immanuel Wallerstein’ dir. Kuşkucular küreselleşmeye her konuda kuşkuyla yaklaşmaktadırlar (Giddens, 1999: 56). Yaşadığımız dünyada hiçbir şeyin yeni olmadığını iddia etmektedirler. Kuşkucular, küreselleşmenin geçmişine bakarak, o dönemde de önemli derecede para ve mal hareketinin oluşmuş olduğunu söylemektedirler. Günümüzde hala birçok ülkenin oldukça katı bir biçimde uyguladıkları ulusal sınır kontrollerine karşılık, 19. yüzyılda insanların pasaport bile kullanmadıklarını iddia ediyorlar. Kuşkucular, dünya ekonomisinde duvarların kaldırılması yönündeki günümüzde yaşanan gelişmelerin, 100 yıl öncesine benzer bir duruma geri dönüşten başka bir şey olmadığını iddia ediyorlar. Kısacası, küreselleşmenin yeni bir süreç olduğunu kabul etmiyorlar. Herkesin bu terimle bu kadar ilgili olmasını zamanın ideoloji haline gelmesine bağlıyorlar. Onlar için küreselleşme, refah devletini yok edecek minimal devlet ve hükümeti amaçlayan çevrelerin sık sık kullandığı basit bir terimdir. Kuşkuculara göre küreselleşme yeni liberallerin bir icadıdır. (Giddens, 2000: 40).

Bu grubun bazı üyeleri, küreselleşmeyi, kapitalizmin savaşı olmayan yeni işleyiş mantığı ya da jeo-ekonomik emperyalizm olarak değerlendirirken; Chomsky gibi bazı ünlü düşünürler de, kar peşinde koşan mega işletmelerin, totaliter kurumların tiranlığı olarak nitelemişlerdir (Bozkurt, 2000: 21).

Bu gruba göre küreselleşme, beklenilmeyen bir şey değildir; sadece bu süreç aşırı küreselleşmeciler tarafından abartılarak bir efsane haline getirilmiştir. Dünya ekonomisi geçmişte olduğundan daha az bütünleşmiştir. Bunun yanında ulusal hükümetler, uluslararasılaşmanın edilgen mağdurları değildirlir.

Küreselleşme sürecinin karşısında gelişen bölgeselleşme, küreselleşmenin bir ara istasyonu değil, tam aksine alternatifidir. Dünya küresel bir uygarlık yerine, yeni anlayışlar çerçevesinde bölünmeye doğru gitmektedir. Küreselleşme, bir bütünleşmeyi değil, farklı kültürleri, farklı uygarlıklar ya da bölgeler arasında yeni çatışmaları beraberinde getirecektir. Yine bu grup, dünya ekonomisi içerisindeki eşitsizliğe dikkat çekiyor ve bunun dünyada neo-liberallerin dediği gibi, küresel bir uygarlığın doğuşundan ziyade, köktendinciliğin ya da saldırgan milliyetçiliğin doğuşuna yol açacağını savunuyorlar (Bozkurt, 2000, 21-22).

Ayrıca kuşkucular, küreselleşme sürecinin ekonomik ya da teknolojik gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan bir olgu olmaktan ziyade, bir ideolojik tutum olduğunu iddia etmektedirler.

Küreselleşme karşıtı düşüncelerin başını çeken tartışmalardan en önemlisinin yoksul ülkelerin gittikçe yoksullaştığı, zengin ülkelerinde gittikçe zenginleştiği tezidir. Bu konu son on yılın “Ekonomik Büyüme” araştırmalarının en önemli araştırma konularından birisi olmuştur. Sonuç olarak zengin ve yoksullar arasındaki bu yaklaşma sadece zengin ülkeler için geçerlidir ve zengin ülkelerin kişi başına düşen gelir düzeylerinin birbirlerine yaklaştıkları kabul edilir. Bölgeler itibarı ya da günümüzdeki dünyada daha gerçekçi olan bir yaklaşımla bloklar arasındaki duruma göz atıldığında, örneğin Avrupa ülkeleri gelir düzeyleri arasında bir yaklaşma olduğu hatta bu yaklaşmanın genel olarak OECD ülkeleri için bile söylenebileceği iddia edilirken Afrika'nın kesinlikle uzaklaşma trendinde olduğu, yani yoksul Afrika'nın daha da fakirleştiği gözlemlenmektedir. Latin Amerika için net bir şey söylenemezken Türkiye'nin de aralarında bulunduğu birçok ülkenin durumunun tam ortada olduğu anlaşılmaktadır. Asya kıtasının bu yaklaşma kulübünde gibi gözükmesinin en önemli nedenlerinden birisi Asya'da bulunan yeni sanayileşmiş ülkelerin varlığıdır (Özdemir, 1992: 242). Ancak kuşkuculara göre, küreselleşme kavramının sonuçlarından çıkarılabilecek en önemli sonuç şudur ki, ekonomik açıdan zengin ülkeler zenginlik kaynaklarını arttırmakta, fakir ülkeler ise kaynaklarını kaybetmekte ve zengin ülkelere kaptırmaktadırlar.

Genel olarak dünyada gözlediğimiz küreselleşme olgusu temelde iki nedenden kaynaklanmaktadır. Birinci neden bütün dünyada rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisinin, hakim ekonomik sistem haline gelmesidir. İkinci neden ise teknolojik gelişme, özellikle iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki hızlı gelişmedir. Ekonomik yönden ise küreselleşme; para, sermaye, mal ve hizmetler piyasalarının dünya ölçeğinde bütünleşmesi olgusudur. Liberal iktisat teorisine göre mal, para, sermaye ve emek piyasalarının bütünleşmesi, dünyada refah düzeyinin maksimum noktaya ulaşmasına imkan verir. Teknolojik gelişmeler ise bu bütünleşmeyi sağlayan temel araçlardır (Hisarcıklıoğlu, 2001: 59).

Teknolojik gelişmeler, ulusal sınırlar arasındaki mal, para, sermaye ticaretinin hızlanmasını sağlamakta böylelikle ticaret ucuzlamaktadır. Taşımacılığın ve iletişimin ucuzlaması ve süratlenmesi, yatırım hamlelerinin, üretimin ve kalkınma çabalarının çeşitli aşamalarının başka ülkelere taşınmasını kolaylaştırmaktadır. Ancak mal hareketlerinin hızlanmasını sağlayan küreselleşmenin uluslararası ve özellikle de gelişmekte olan ülkelere yönelik olarak yatırımları ve kalkınma hamlelerini arttırması ve bunlara bir ivme kazandırması beklenemez.

Kapitalizm çağında, beş yüz yıldır ülkeler arası mal ve sermaye hareketlerinin artışı sağlayan ve sürükleyen en önemli faktör “Kâr Güdüsü”dür. Bu güdü ile hareket eden şirketler teknolojinin verdiği yeni imkanlardan yararlanarak ticaret ve yatırım faaliyetlerini genişletmeye ve yaymaya çalışmaktadır. Şirketlerin ticaret ve yatırımı azami serbesti içinde yapabilmesi için, ülkeler arasında sermaye ve mal hareketlerinin önündeki eskiden kalma tüm engellerin (kalkınmacı ve sosyal politikaların, iktisadi milliyetçilik eğilimlerinin) ortadan kalkması gerekmektedir (Somel, 2002: 143).

Bunun içindir ki, küresel ekonomik düzen içerisinde gerek gelişmelerini tamamlamış olan ülkelerin gerekse, gelişmekte olan ülkelerin sermaye hareketlerinin dolaşımına izin veren politikaları, ülkelerin ve ekonomik sistemlerin kabul etmesi ve bunun önündeki engellemeleri ortadan kaldıracak olan prensipleri de benimsemiş olmaları gerekmektedir. Bu tip politikaların hayata geçirilmesi piyasaların liberalleşmesini ve uluslararası ekonomik

yapı içerisinde çok uluslu şirketlerin etkinlik kazanması ile küreselleşme sürecinin daha da genişleyerek etkinlik alanının artmasına sebep olacaktır.

Piyasalar ve üretim gerçekten küreselleşince, uluslararası ekonomik sistem ulusal bağlamından kopar ve özerkleşir. Ulusal ekonomiler arası bağımlılık arttıkça, ulusal düzey uluslararası düzey tarafından içerilir ve dönüştürülür. Böylece uluslararası ekonomi özerkleşerek küresel ekonomiye dönüşür. Bunun sonucu olarak yurtiçi ve yurtdışı ayrımı önemini kaybederek, özel kesim ve ulusal devlet, geleneksel faaliyet ve hükümler alanlarında dahi uluslararası koşulları dikkate almak zorunda kalmaktadır (Hirst, Thompson, 1998: 35-36).

Dönüşümcüler

Dönüşümcüler, küreselleşmeyi, modern toplumları ve dünya düzenini yeniden şekillendiren hızlı sosyal, siyasal ve ekonomik değişmelerin arkasındaki ana siyasal güç olarak görmektedir. Artık dış ya da uluslararası ile içişleri arasında açık bir ayrım söz konusu değildir. Ekonomik anlamda bırakın yüz yıl öncesini, 30-40 yıl öncesinden bile çok farklı bir dönemde yaşanmaktadır. Son yıllarda küreselleşme konusunda yapılan araştırmalar, çok farklı dönemde yaşadığımızı işaret etmektedir. Önceki pazardan çok daha bütünleşmiş yeni bir küresel pazar oluşmuştur. Karşılıklı alınıp satılan malların miktarı 19 yüzyıla karşılaştırılmayacak kadar fazladır. Ama bundan daha da önemlisi, ekonominin giderek daha fazla bir şekilde hizmet sektörüne bağlı hale gelmesidir. Bilgi, eğlence, iletişim ve en önemlisi elektronik ve finans ekonomisi içeren hizmetler, ekonomideki en önemli sektör haline gelmektedir. İletişim devrimi sayesinde anında haberleşme imkanına kavuştuğumuzdan beri, eski yapılar yıkılmaya, eski alışkanlıklar unutulmaya ve kültürler de diğer kültürlerle anında temas edebilmeye, karşılıklı etkileşime girmeye başlamıştır (Bozkurt, 2007).

Tablo 1: Küreselleşmenin Kavramsallaştırılması

	RADİKALLER	KUŞKUCULAR	DÖNÜŞÜMCÜLER
Yeni Olan Ne?	Küresel bir çağ	Ticaret blokları, Geçmiş dönemlerden daha zayıf jeo- Yönetişim	Tarihsel olarak eşi görülmedik düzeyde küresel karşılıklı bağıllık
Hakim Özellikler	Küresel kapitalizm, Küresel yönetim, Küresel sivil toplum	Dünya 1980'lerde olduğundan daha az karşılıklı bağıllık	Yoğun ve derin küreselleşme
Ulusal Hükümetlerin Gücü	Geriliyor ve aşınıyor	Güçleniyor ve çoğalıyor	Yeniden inşa ediliyor Yeniden yapılıyor
Küreselleşmenin İtici Gücü	Kapitalizm ve teknoloji	Devlet ve piyasalar	Modernitenin birleştirici güçleri
Tabakalaşma Kalıpları	Eski hiyerarşilerin aşınması	Giderek artan bir şekilde Güney'in marjinalleşmesi	Dünya düzeninin yeni mimarisi
Hakim Motif	Mc Donald's v.b.	Ulusal çıkar	Siyasal topluluğun transformasyonu

Küreselleşmenin Kavramlaştırılması	İnsani eylemin çerçevesinin yeniden düzenlenmesiyle	Uluslararasılaşma ve bölgeselleşme	Belli bir mesafedeki eylemlerin ve bölgeler arası ilişkilerin yeniden düzenlenmesiyle
Tarihsel Yörünge	Küresel uygarlık	Bölgesel bloklar Uygarlıklar çatışması	Karşılıklı bağımlılık; Küresel bütünleşme ve parçalanma
Özet	Ulus devletin sonu	Uluslararasılaşma devletin kabulü ve desteğine bağlı	Küreselleşme devletin gücünü ve dünya siyasetini dönüştürüyor

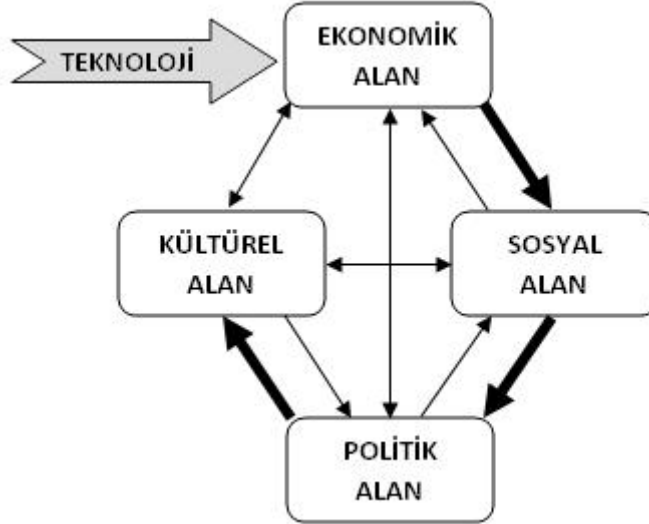
Kaynak: Bozkurt, 2000: s.24

Dönüşümcüler ulusal hükümetlerin otoritelerini ve güçlerini yeniden yapılandırdığını kabul ettiği halde, yukarıdaki tabloda görüldüğü şekilde, hem radikallerin “egemen ulus devletin sonunun geldiği” iddialarını, hem de küreselleşme karşıtı kuşucularının “hiçbir şey değişmedi” tezini reddetmektedirler. Evrenselci Aydınlanma düşüncesi ile modernitenin bir türevi (McGrew, 1999: 62) olarak değerlendirilen, küreselleşme süreci, ulusal hükümetlerin gücünü yeniden yapılandırmaktadır. Dönüşümcüler, küreselleşme konusunda, kuşuculardan daha ziyade, radikallere yakın durmaktadırlar. Ayrıca radikallerin ve kuşucuların sanayi toplumun ideolojileri merceğinden konuya bakarak, sorunu bütüncül kavramakta yetersiz kaldıkları göze çarpmaktadır. Başka bir bakış açısıyla ulus devlet, küreselleşme ve yerelleşme ilişkilerini karşılıklı zıtlıklar gibi gösteren yaklaşımların mekanik düşüncenin noktasal bakış açısının ürünü olduğu; oysaki kuantum düşüncesi sistem ve süreç mantığı içinde bunların, kısmi çelişkiler içerse de, genelde birbirini tamamlayan süreçler olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda, H. ERKAN (H. Erkan, C. Erkan; 1998; 165-168) tarafından dile getirilen “Ağaç Modeli” dönüşümcülüğün yeni bir sentezi ve küreselleşmenin bilgi çağı modeli olarak ifade edilmektedir. Erkan’a göre; “yerel ilişkiler ve yerel değerler, ağacın kökleri ve beslendiği ortamdır, küresel ilişkiler ise ağacın meyvelerinin pazarlanıp dağıtıldığı yerlerdir. Meyvelerin kalitesi, toprağın ve köklerin kalitesine bağlıdır. Ağacın gövdesi ise bize ulusal boyutu verir. Böylece küresel ilişkiler için sağlıklı bir gövdeyi oluşturacak ulusal politikalar ve küreselleşmeyi besleyecek yerel kalite gereklidir. Küresel sürece katılım, yerel avantajlardan kaynaklanır; ulusal kanal ve imajlar yoluyla küresel alanlara geçiş sağlanır”. Diğer bir ifadeyle yerel avantajların daha etkin biçimde harekete geçirilmesi, ulusal ve küresel ilişkilerin güçlenmesine hizmet etmektedir. Bu nedenle yerelleşmenin bilinçli politikalarla küresel ve ulusal ilişkilerle uyumlu ve verimli bir biçimde senkronize edilmesi gerekmektedir.

KÜRESEL SİSTEMİN FARKLI BOYUTLARI

Kronolojik olarak bakıldığında, küreselleşme sürecinin başlangıcı 16. yüzyıla kadar gitmekle beraber, akademik çevrelerde küreselleşme kavramı ilk olarak 1980’lerde bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin sonucunda işletme ve finans dallarında kullanılmıştır. 1990’lardan sonra ise sosyoloji, kültür ve medya çalışmaları, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi gibi sosyal bilimlere ait birçok disiplinin de bu kervana katıldıkları gözlenmiştir. Bu noktada teknoloji, küreselleşme sürecinin baş aktörü, lokomotif, olmazsa olmaz unsurudur. Ancak toplumsal gelişme ve değişimin merkezi unsuru olan teknolojik yenilenmenin, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanlara yansımaları belli bir zaman gecikmesiyle gerçekleşmektedir. Bu durum söz konusu alanların değişim esnekliklerinden kaynaklanmaktadır.

Şekil 1: Teknoloji Ve Alt Sistem İlişkisi

Kaynak: Erkan, 1998: s.215.

Bir teknolojik yenilik, buluş ve Ar-Ge süreçlerinden sonra, eski teknoloji ve yöntemlere göre daha etkin ve üstün duruma getirildikten sonra üretim sürecinde diğer bir ifadeyle ekonomik alanda kullanılmaktadır. Teknolojik yeniliğin ilk yansıdığı alan ekonomik alan olarak göze çarpmaktadır. Yeni üretim teknolojilerinin kullanılması, yeni işbölümü ve uzmanlaşmaların doğmasına neden olmaktadır. Bu durum yeni mesleklerin doğması anlamını taşımaktadır. Bu nedenle teknolojik yeniliklerin ekonomik alandan sonra sosyal alana yansıdığı görülmektedir. Sosyal alanda ortaya çıkan yeni meslekler ve sosyal tabakaların, örgütlenerek toplum içinde kendi ağırlıklarını hissettirme çabasının başlaması ile yeni gelişen sosyal grupların politik mücadeleleri gündeme gelmektedir. Her sosyal grup içerisinde kendi amaçlarının ağırlık ve etkinlik kazanması için yürüttüğü örgütlenme ve ekonomik amaçlarını gerçekleştirme çabası, bir iktidar ve güç kazanma yarışı olmaktadır. Böylece köklü teknolojik yenilenmenin ekonomik ve sosyal alandan sonra yansıdığı alan politik alan olmaktadır. Ekonomik, sosyal ve politik yapıların teknolojik yenilenmeden yansıyan etkilerle belirli bir değişim ve uyum sürecine girmesiyle birlikte bu sürece en son katılan kültürel alan olmaktadır. Çünkü insanlık, kültür olarak geçmiş kuşaklardan miras olarak aldığı değer, norm, davranış kalıpları ile dünya görüşlerini korumak güdüsündedir. Bu nedenle bir zaman gecikmesi ortaya çıkmaktadır. Bu zaman gecikmesine literatürde kültürel gecikme (cultural lag) denilmektedir. Bu bağlamda teknolojik yeniliklerin yansımaları, en son olarak kültürel alanda oluşmaktadır. (Erkan; 1998; 92-94)

Söz konusu alt sistemlerin ve bu sistemleri araştırma konusu yapan farklı disiplinlerin küreselleşme kavramını kendi perspektifleri çerçevesinde ele almaları sonucunda konunun birbirinden çok farklı boyutları ortaya çıkmıştır (Ülman, 2001).

Teknolojik Boyutu

1980'li yıllardan itibaren bilgi ve iletişim teknolojilerindeki yenilenme ve bu yeniliklerin her alanda kullanımının yaygınlık kazanması, dünyada mekan ve mesafe kavramının eski anlamını ortadan kaldırmıştır. Bu durum küreselleşme bağlamında belki de ilk etkisini finans piyasalarında hissettirmekle birlikte bu etki günümüzde

siyasetten kültüre, ticaretten çevreye çok daha geniş bir alana yayılmıştır. Teknoloji, küreselleşme sürecinde, yeterli koşul değildir; zorunlu, olmazsa olmaz koşuldur. Günümüzde olağanüstü bir şekilde ucuzlayarak yaygınlık kazanan bilişim teknolojileri, uluslar arasındaki değişim/etkileşim sürecinde küresel dönüşümü hızlandırmaktadır (Giddens, 2000, 24).

Başta internet olmak üzere bilgi iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması (Ülman, 2001) ve yine aynı anlamda olmak üzere bilişim düzeyinde tüm dünyada ülke sınırlarının ortadan kalkması olarak anlandırılan teknolojik küreselleşme, bilgi ve iletişim teknolojileri sayesinde üretim sistemlerinin ve iş organizasyonlarının dayandığı teknoloji tabanında köklü bir değişim şeklinde de kendisini göstermektedir. Üretim sistemlerinin küreselleşmesi sürecinin en belirgin özelliğinin, mikro elektronikteki gelişmelere (entegre devreler, yarı iletkenler vb.) bağlı olarak, programlanabilir otomasyon teknolojileriyle donanmış yeni sınai üretim örgütlenmelerinin ortaya çıkması olduğu söylenebilir. Bu yeni anlayışın oluşmasında teknolojinin yeri tartışılmaz derecede önemlidir (H. Erkan, 1998, Bozkurt, 2000: 82).

Teknolojik küreselleşme sanayileşme stratejilerini önemli ölçüde etkilemekte, üretimin teknoloji tabanını değişikliğe uğratan yeniden yapılanmanın, dünyadaki bu hızlı küreselleşme ile bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır.

Yeni büyüme modellerinde de artık teknoloji içselleştirilmektedir. İleri teknolojilerin etkin kullanımının yüksek nitelikli insan gücü ile mümkün olduğu gerçeğinden yola çıkarak, eğitimin (insana yatırım) önemi ve beşeri sermayenin rolü vurgulanmaktadır. Teknolojiyi üretebilir hale gelen, transfer ettiği teknolojiyi geliştirip bir üst düzeyde yeniden üretebilme becerisini gösteren, beşeri sermaye birikimi yoluyla bilim-teknoloji yeteneğini geliştiren ülkelerin, gelişmiş ülkelerle aralarındaki verimlilik farkını kapatarak bir yakınlaşma sağlayacakları, fazla iyimser görülsede söylenebilmektedir. Bu arada büyümeyle ilgili literatürün yaşadığı evrime de (teorik-ideolojik kaymaya) bağlı olarak, geçmişte kısıtlayıcı para ve maliye politikalarını dayatan uluslararası kuruluşların raporları dahi beşeri sermaye birikimi ile uzun dönemli büyüme arasında bağlantı kurulmaktadır.

Genel olarak ticari açıdan daha az korumacılığın olduğu bir dünyaya yöneldiğimiz ve üretim alanında hızlı bir küreselleşmenin yaşandığı doğrudur. Üretim hızla uluslararasılaşmakta, ticaret ve finans piyasaları serbestleşip küreselleşmektedir. Ancak ekonomik ve toplumsal gelişme bir bütün olarak, aynı hızla küreselleşmemektedir. Bugün gelişmekte olan birçok ülkede ekonomik büyüme ve toplumsal kalkınmayı yavaşlatan faktör olan sermaye birikimi yetersizliği, açlık, kötü beslenme, eğitim düzeyinin düşüklüğü sorun olmaya devam etmektedir. Bu ülkelerde uygulanan IMF ve Dünya Bankası kaynaklı istikrar ve yapısal uyum programları, hızlı büyüme ve sanayileşmenin dinamiğini sağlayan tasarrufların ve yatırımların artmasını engellemektedir. Teknoloji üretme yarışına katılmak bu ülkeler için giderek güçleşmektedir. Teknolojik küreselleşme sürecine bir yerden katılmış ve teknolojik üretimin eşliğine gelmiş olan ülkeler ise, bu süreçte daha dikkatli ve ihtiyatlı davranmayı öğrenmiş görünmektedirler.

Teknolojik küreselleşmenin, ülkelerin sanayileşme/kalkınma sorunlarını tümünden çözeceği şeklindeki bir “teknolojik iyimserlik” duygusuna kapılmamak gerekir. Bunun önemli bir nedeni, dünya üretimi ve işbölümünün, sayıları fazla olmayan, ancak dünyanın her yoresine yayılan büyük ve küreselleşmiş şirketlerin denetimi altında olmasıdır. Merkezin metropol ülkelerinde iktisat politikalarını, uluslararası ticaret ve yatırım kararlarını büyük ölçüde uluslarüstü şirket stratejileri belirlemekte ve bu şirketler birçok ürünle ilgili üretim bilgisini tekelinde tutmaktadır.

Teknolojik küreselleşme, işgücü piyasalarını ve istihdamı da değişikliğe uğratmış bulunmaktadır. Üretimin küreselleşmesi ve işyerlerinin esnek otomasyon teknolojileriyle donanmış olması, verimlilik artışı ve rekabet gücü kazanmada yeterli olsa da, başta istihdam olmak üzere sosyal sorunları çözmeye yeterli olmamaktadır. Bu nedenle ücretlilik (emek-sermaye) ilişkilerinin, iş süreçleri ve organizasyonun da küreselleşmesi sürecinin gereklerine uygun biçimde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Ekonomik Boyutu

Ekonomik küreselleşme, genel anlamda, ülke ekonomilerinin dünya ekonomisiyle entegrasyonunu, yani dünyanın tek bir pazarda bütünleşmesini ifade etmektedir. Bir başka deyişle ekonomik küreselleşme, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin paralelinde, ülkeler arasında mal, sermaye ve emek akışkanlığının artması sonucu ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin yoğunlaşması ve ülkelerin birbirlerine yakınlaşması demektir. Ekonomik küreselleşme sürecinde, mal ve hizmetler ile uluslararası sermaye hareketleriyle ilgili sınır ötesi işlemler çeşitlenerek artmakta ve teknoloji dünya çapında daha hızlı bir biçimde yayılmaktadır (Aktan, 2002:2).

Ekonomik küreselleşme bir realiteyi oluşturmakta ve daha önceki yılların bir devamı ya da önceki yıllara dönüş niteliği taşımamaktadır. Ticaretin çoğu bölgesel boyutta gerçekleşmekteyken, finans piyasalarında tam anlamıyla küresel ekonomi varlığını sürdürmektedir (Giddens, 2000: 42).

Bu süreçte küresel firmalar önemli bir fonksiyonu üstlenmekte ve bu firmalar vasıtasıyla teknoloji, gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere doğru yayılmaktadır. Telekomünikasyon, bilgi ve ulaşım teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, WTO ve IMF gibi uluslararası kuruluşların çabasıyla dünya ekonomisinde sağlanan liberalleşme hareketleri, ülkelerin hızlı ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmede piyasa ekonomisinin önemini kavramaları gibi faktörler ekonomik küreselleşmenin oluşmasına ortam sağlamıştır (Aktan, 2002: 2-3). Bu süreçte yeni oluşmaya başlayan uluslararası işbölümü çerçevesinde uluslararası (çokuluslu) şirketlerin doğması, sürecin gelişimini ve küresel alana yayılmasını sağlamıştır.

Ekonomik anlamda küresel entegrasyonun pek çoklarına göre en önemli ayağı, artan ekonomik ilişkilerdir. Dünyanın gitgide tek bir pazar haline geldiği ve işgücü ile sermayenin hızlı ve esnek bir biçimde dünya üzerinde hareket ettiği iddia edilmektedir. Bu anlamda küreselleşme tartışmalarının ve bu literatürün önemli bir kısmı, küreselleşmeden ekonomik küreselleşmeyi kastetmektedir. Yaşanan ekonomik ilişkilerin nitelik ve nicelik açısından insanlık tarihinde yaşanmamış bir hale işaret ettiğini iddia eden ve çoğunluğu liberal eğilimli düşünürler, bütünleşen bir dünya ekonomisinin sonuçta, siyasetten hukuka birçok sahada kendi mantığını hakim kılacağını söylemektedirler.

Diğer taraftan, yine küreselleşmenin ekonomik yanına öncelik veren ancak bunun karşı konulması gereken tehlikeleri olduğuna inanan diğer uç ise aslında hiç de küreselleşmediğimizi ve bugün yaşanan bütünleşmenin öyle kayda değer, eşi benzeri görülmemiş bir şey olmadığını ispatlamaya çalışmaktadır. Tabii bu noktada ciddi bir biçimde rakamların savaşı ve bunların çatışan yorumlarıyla karşı karşıya gelinmektedir. Küreselleşme ve piyasa ekonomisi arasında kurulan bağın ne derece sağlıklı olduğunun çok fazla tartışılmadığını hemen belirtmek gerekiyor. Stephen Gill'in de ifade ettiği gibi küreselleşmenin çok yönlü yapısından ne kadar bahsedilse de özellikle ekonomik boyutunun ön plana çıkarıldığı görülmektedir (Gill, 1995: 404-405). Küreselleşmenin tarihi ve başlangıcına yönelik tartışmalar da bu ekonomik vurguyu gözler önüne sermektedir. Küreselleşmenin başlangıcına yönelik tarih önerilerinin hemen hepsi ekonomik ilişkilerde yaşanan bir dönüşümü ya da kırılmayı temel almaktadır.

Siyasal Boyutu

Küreselleşme, ülkeler arasında fiziksel ve ekonomik egemenliklerin törpülenmesi anlamını taşır. Küreselleşme aynı zamanda, farklı toplumsal kültürlerin ve inançların daha yakından tanınması, ülkeler arasındaki her türlü ilişkinin yaygınlaşması ve yoğunlaşması, ideolojik ayrımlara dayalı kutupların ortadan kalkması sonucunu doğuran kaçınılmaz bir süreçtir (Erbay, 1997: 148)

Toplumların sahip olduğu bugünkü toplumsal yapıların temel siyasal örgütlenme biçimi olan ulus-devlet, genel olarak kolektif bir kimlik duygusuna sahip, topluma yönelik, aynı fayda ve endişelerle birbirlerine bağlanmış

insanlardan meydana gelen uluslararası siyasal bir oluşum olarak tanımlanabilir (İçduygu, 1995: 118). Küreselleşmede ulus-devlet, otoritesini kaybetmiş ve yetkisini uluslarüstü kuruluşlara devretmeye başlamıştır. Bu bağlamda siyasal küreselleşme, Siyasal sınırların bir devlete belirli bir toprak parçası üzerinde mutlak egemenlik sağlama gücünü yitirmesi; yönetim sistemlerinin karşılıklı etkileşiminin artması; demokrasi, sivil toplum örgütleri, insan hakları ve özgürlükler temelinde dış müdahalelerin ve etkileşimin yoğunluk kazanması; dil, din, etnik köken, bayrak vb. siyasal-kültürel semboller düzeyinde monolitik, tek tipçi bir yapıya dayanan ulus devletin işlevleri değişerek, uluslararası üst kuruluşların öne çıkması süreci olarak anlaşılmaktadır.

Sosyo-Kültürel Boyutu

Değişimin hızla yaşandığı dünyamızda toplumsal yaşamın her alanında değer yargılarının, alışkanlıkların farklılaştığı görülmektedir. Tüketim alışkanlıkları, giyim, gelenek ve görenekler evrensel boyutta birbirine benzemeye başlamıştır. Küresel kültürün etkisi ile yerel kültürler kendisini bu küresel kültürün (İnternet, televizyon, sinema v.b.) etki alanına teslim etmiştir. Bu benzeşme beraberinde yerel kültürel değerlerin, küresel kültürel değerlerle çatışmasını da (mikro milliyetçilik) getirmektedir. Dil, din, ırk ve çıkar birliği, benzeşmenin bir noktadan sonra çatışmaya dönmesi konusunda etkilidir. Kültür ve kültürel kimlikler uzlaşma, ayrışma ve çatışma kalıplarını biçimlendirmektedir ve daha çok çatışmacı niteliktedir (Huntington, 1996). Ancak bu çatışmaların çoğu bilginin eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bu anlamda küreselleşme süreci içerisinde bilginin paylaşımı, toplumun katılımcı ve çoğulcu olması, kültürel çeşitlenme, hoşgörü ve katılımı yaygınlaştıracaktır ve çatışmaların uzlaşmaya dönüşümünü sağlayacaktır (Erkan, 1998: 171).

Sosyo-kültürel küreselleşme, demokrasi, insan hakları, çevrenin korunması, uyuşturucu, AIDS ve terörizmle mücadele gibi bütün insanlığı ilgilendiren konularda ülkelerin ortak bir anlayışa ulaşmalarını ifade etmektedir (Aktan, 2002: 3). Örneğin yüzyıllardır sürmekte olan aile değerleriyle ilgili tartışmalar küreselleştirici etkilerden çok uzak şeyler olarak görülebilir. Oysa değildir. Geleneksel aile tipleri dünyanın pek çok bölgesinde ve özellikle kadınların daha fazla eşitlik talep etmesiyle köklü bir dönüşüm geçirmekte ya da zorlanmaktadır. Tarihsel metinlerden bildiğimiz kadarıyla, daha önce kadınların erkeklerle eşit olmaya yaklaştığı tek bir toplum bile görülmemiştir. Bu, günlük yaşamda hakikaten küresel çaplı bir değişimdir (Giddens, 2000: 24). Bu değişimin bireyler, sosyal gruplar ve toplumlar arasında gerçekleşmesi ve her türlü iş ilişkilerinin yarattığı sosyal alışveriş ilişkilerinin, insani değerlerin, insan haklarının ve demokrasinin ön plana çıkması sosyo-kültürel küreselleşmeyi gündeme getirmektedir. Hatta uzmanlığa dayalı işgücünün küresel çalışma fırsatlarından, farklı ülke arasındaki evlilik ilişkilerinin artması, sosyo-kültürel küreselleşme sürecinin parçaları olarak karşımıza çıkmaktadır (H. Erkan, 2004a: 220).

Çevresel Boyutu

Ortaya çıkış nedenleri ve biçimleri farklı olsa da, hem gelişmiş, hem de az gelişmiş ülkelerde havanın, suyun, nehirlerin, toprağın ve denizlerin kirlenmesi, sera etkisi, buzulların erimesi ve iklim değişikliği gibi çevre sorunlarının olduğu bilinen bir gerçekliktir. Çevre sorunlarının giderek sınır ötesi nitelik kazanması, dünya milletlerini birbirlerine daha bağımlı hale getirmekte ve hiçbir devlet diğer devletlerin sınırları içindeki çevre sorunlarına kayıtsız kalamamaktadır. Çünkü böyle bir yaklaşım kendi yaşam temellerini kısa ya da uzun vadede tehlikeye sokması anlamına gelecektir.

Çevre sorunlarının nedenlerinin karmaşıklığı ve sınır tanımama özelliği, küresel çevre politikasının aktörleri olan ulusal devletler, uluslararası örgütler ve uluslarüstü örgütlerin yoğun bir biçimde işbirliğini gerektirmektedir. “Küresel düşünmek, yerel davranmak” (thinking globally acting locally) anlayışı ile gerçekleştirilecek işbölümüne, ulusal ve uluslararası çevre politikaları arasında bütünlük sağlanmasına gereksinim vardır (Kaplan, 2000: 189).

Çevre koruması ve bunlara yönelik olarak uluslararası alanda yapılan dünya zirvesi niteliğindeki toplantılarda alınan kararların gerek gelişmiş ülkelerde gerekse gelişmekte olan ülkelerde tavsiye niteliğini taşıy nitelikte olmaması gerekmektedir. Çevre bizim ortak geleceğimiz ise bu geleceğin kuralları, yaptırımları ve kontrolleri de ortak esaslara bağlı olmalıdır.

Finansal Boyutu

Finansal Küreselleşme, dünya sermaye piyasalarının artan karşılıklı bağımlılıkları, ortaklıklar kurmaları ve uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve örümcek ağı gibi tüm dünyayı sarması olarak algılanmaktadır.

Sermaye hareketlerinin serbestleşmesinde, bugün az gelişmiş ülkelerde revaçta olan bir kuramın, finansal serbestleşme kuramının, finans alanında dışa açılmanın tasarrufları artırma, sermaye birikimi ve hızlı büyüme için uygun bir ortam sağlayacağına dair önermelerin de büyük payı vardır. Bu kuram, finans sektöründeki büyüme ve serbestleşmenin yurt içi tasarrufları artırma ve kaynak tahsisini iyileştirme yönünde olumlu etkilerden söz etmektedir (Akyüz, 1993: 22). Dünya çapında gelişen piyasalarla bütünleşen ve finans alanında dışa açılan ülkeler, sermaye verimliliğinin yükselmesi ve üretken yatırımların artmasıyla, kişi başına düşen gelirden gelişmiş ülkelere yakınlaşma olanağını da sağlayacaktır. Bu politikaların uygulanmadaki sonuçları, ülkeden ülkeye serbestleşmenin zamanlaması ve yoğunluğuna göre farklılık göstermektedir. Finansal küreselleşmenin yurtiçi tasarrufları artırma ve kaynak tahsislerini iyileştirme yoluyla hem makroekonomik istikrar, hem de uzun dönemli büyüme üzerindeki olumlu etkileri konusunda kuramsal tartışmalar sürmektedir. Bununla birlikte, gerek Latin Amerika, gerekse Uzak Doğu Asya ülkelerinin deneyimleri küreselleşen mali piyasalar konusunda bize ilginç ipuçları vermektedir.

Finans sektörünün büyümesi ve finans kurumları arasındaki rekabetin sermayenin maliyetini düşürme ve kaynak tahsislerindeki etkinliği artırma yönünde olumlu etkilerinin olup olmadığı tartışmalıdır. Eldeki bulgular, dolaylı/dolaysız gözlemler, ticaretin serbestleşmesi ve finans sektörünün büyümesinin, hiçbir gözetim mekanizması geliştirmeden piyasaların kendi işleyişine bırakıldığında kaynak tahsisini bozan, büyümeyi yavaşlatan ve gelir dağılımını daha eşitsiz kılan sonuçlara yol açabildiğini ortaya koymaktadır. Gelir ve istihdam düzeyinin düştüğü durumda gerçekleştirilen finansal serbestleşme tasarruf eğilimi düşük toplum kesimlerine gelir aktarılmasına yol açarak tasarruf oranlarını düşürebilmektedir. Finansal serbestleşme sonrası faiz oranlarının yükselmesi, devletten spekülâtör kesimine gelir aktarılmasına yol açarken, tasarrufların kompozisyonunu da değişikliğe uğratmaktadır. Faiz oranlarının yükselmesiyle reel ve fiziksel aktiflerden çözülen tasarruflar, nispi getirisi daha yüksek yerli finansal aktiflere yönelmektedir (Önder ve diğerleri, 1993: 54).

Finansal küreselleşme, gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde, uluslararası nitelikteki finansal işlemlerin tüm finansal işlemler içerisindeki payının artmasından izlenebilmektedir. Az gelişmiş ülkelerde ise, bu süreç daha çok sıcak paraya aşırı bağımlılık, spekülâtif hücum ve mali krizler şeklinde yaşanmaktadır. Bu sürecin finansal araçların çeşitlenmesi, yeni finansal kurumların yaratılması ve yabancı sermaye girişinin kolaylaşması gibi olumlu etkilerinden söz edilebilir.

Finansal serbestleşme sonrası ekonomide sıcak para payının yüksek düzeye ulaşması (sıcak paraya aşırı hale gelme) sonucu, para ve kur politikalarının spekülâtif sermaye hareketlerine tabi olmasıyla birlikte, hükümetlerin iktisat politikalarını toplumsal ve iktisadi amaçlara göre kullanabilmelerini fiilen olanaksız kılmıştır. Kambiyo kontrollerinin kaldırılması ve finans piyasalarında aşırı serbestleşme döviz yaygın bir tasarruf aracı haline dönüştürmektedir. Dövizin bir süre sonra ödeme ve değişim aracı olarak kullanılmasıyla birlikte ulusal para bütün işlevlerini yitirebilmektedir. “para ikamesi” olarak da adlandırılan ve ulusal paranın işlevlerini yitirmesine yol açan bu yüksek döviz talebi, bugün birçok ülkede parasal yetki kurumlarının etkin politikalar uygulamasını zorlaştırmakta döviz kuralındaki istikrarsızlığı artırarak iş dünyası ve reel ekonomiyi ciddi biçimde tehdit etmektedir. Yüksek faiz ve düşük kur politikasının sürdürülebilmesi, bir süre sonra kur değişikliği beklentisini de arttıracığından, büyük çaplı bir sermaye kaçıışı tehlikesi her an yaşanabilmektedir. Cari açıklardaki büyümenin

sürdürülebilir sınırları aşması ve rezerv artışlarının son bulması ile birlikte, özellikle az gelişmiş ülkelerde, önce sıcak para yön değiştirmekte, arkasından dış bankaların kredileri kısıması sonucu, mali kriz kaçınılmaz olmaktadır.

Uluslararası sermayeye kapanmak tutarlı bir davranış olmayacağına göre, diğer yandan mali piyasaların ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesinin de tehlikeli bir oyuna dönüşme olasılığı göze alındığında, izlenecek politika özellikle de uluslararası sermaye hareketleri başta olmak üzere topyekun finansal küreselleşmenin devlet politikası olarak kontrolünün sağlanması ve kalkınma/büyüme ile uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir (Boratav, 1999: 71). Finansal küreselleşmenin kontrolü, sadece fon akımlarının uzun dönemli üretken yatırımlara yönlendirilmesi bakımından değil, aynı zamanda değişken nitelikli sermaye akımları karşısında iktisat politikalarına özerklik /otonomi kazandırmak bakımından da gereklidir.

2008 yılı ekim ayında adı konulan ve tarihin en ağır yıkımı olmaya aday olan, içinde bulunduğumuz ekonomik kriz, küreselleşmenin finansal boyutunun değeri açısından çok önemli bir bakış açısıdır. Amerika'da uygulanan gevşek ve sorumsuz kredi politikaları ve başta Çin olmak üzere, orada yatırım sahibi olmak isteyen diğer ülkelerin bu durumdan faydalanmak istemeleri sonucu, sorgusuz sualsiz yatırım yapanların ödeme kaybına düşmeleri ve bu sayede batmaz gemi olarak düşünülen Lehman Brothers ve Merrill Lynch gibi finansal piyasanın liderleri tarihin derinliklerine gömülmüştür. Bu yatırım bankalarının batması tüm dünyada domino etkisi gibi, bağlantılı ve işbirliği içinde olduğu bir çok finansal kurumunda sonunu getirmiş ve alınan koordineli faiz indirimi ve trilyonlarla ifade edilen önlemlere rağmen, dünya ekonomisinin topyekun resesyona (üst üste iki çeyrek negatif büyüme) girmesini engelleyememiştir. Hatta Avrupa Birliğini dağılma noktasına getirmiştir. Bu noktadan bakıldığında finansal serbestleşme, uluslararasılaşma, finansal bütünleşme ve uluslararası sermaye hareketleri, kısacası finansal küreselleşme etkin kontrol mekanizmaları tarafından denetlenmediği sürece patlamaya hazır bir bomba misyonunu üstlenmektedir. Yapılması gereken finansal açıdan küreselleşmeye karşı durmak değil aksine olabildiğince bu sürecin içinde olmak ve bu süreci, kontrolü ve koordinasyonu elden bırakmayan bir devlet politikası haline getirmektir.

Yeni bir dünya düzeninin oluşması, üretimin ulusötesi konuma taşınması, üretim sistemindeki dönüşüm, şirketlerin uluslararası faaliyetlere yönelmesi, teknolojik değişim ve dönüşüm, finansal piyasaların dünya ile entegrasyonu ve bu aktörlerin yol açtığı yeni koşullar, fırsatlar, tehditler ve küresel rekabet koşulları firmaların ve ülkelerin yeni ve dinamik stratejiler geliştirmesine neden olmuştur.

SONUÇ

Küreselleşmenin tanımlanmasında hakim olan fikir, sürecin teknolojik ve ekonomik alanlardaki değişimler referans alınarak ifade edilmesidir. Farklı bakış açılarına rağmen küreselleşmenin, üretim faktörlerinin uluslararasılaşması, teknolojik gelişmelerin belirleyici niteliği ve dinamik bir süreç olması konusunda ortak noktaları olduğu söylenebilir.

Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan teknolojik, ekonomik, sosyo-kültürel, politik ve ekolojik gelişmeler, toplumların alışkanlıkları, yaşam tarzları ve gereksinimleri üzerinde önemli değişimler meydana getirmiştir. Küreselleşme sürecini de bu bakış açısıyla ekonomik, teknolojik, sosyo-kültürel ve politik dünyayı içine alan bağlantılar şeklinde kabul edilecek olursa, küreselleşme olgusunun bu değişim ve dönüşüm süreçleri açısından önemi daha belirgin hale gelmektedir.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmelerin ışığında 1990' lı yıllarda daha bir belirginleşen ve 2000' li yıllarda iyice şekillenmeye başlayan bu yeni dünya düzeni, toplumsal yaşamın tüm alanlarını etkilemektedir. Bu dönemde çok hızlı ve yaşamın her alanında gözlenen değişim kavramı, gelişmeleri açıklamakta yetersiz kalırken, değişim ve dönüşüm kavramları eşanlı olarak birlikte kullanılmaya başlanmıştır. Değişimin istisna değil kural olduğu bu süreç bilgi birikiminin her iki - üç yılda ikiye katlanması gibi baş döndürücü bir gelişmeye tanıklık etmiştir.

Günümüzde yaşanan bu küreselleşme sürecinin temel dinamiği teknolojik gelişmeler olmakla birlikte, değişimden ve dönüşümden en yoğun etkilenen toplumsal alan, ekonomik alan olmuştur. Bu etkileşimin ekonomik alanla sınırlı kalmayıp, belirli bir zaman gecikmesiyle de olsa, sosyal, politik ve kültürel alanlara yansımaları, toplumsal değişimin hız kazanmasına zemin hazırlamıştır.

Bakış açısına göre değişiklik gösteren küreselleşme algılamalarından elde edilmek istenen asıl sonuç, küreselleşme sürecinin ülkelerin gelişimi açısından nasıl bir etki oluşturduğunun ve ülkeler için, ne kadar küresel sorusunun cevabının bulunmasıdır. Küreselleşme süreci açısından, bu sürecin aktörlerinin kuantum düşüncesi sistem ve süreç mantığı içinde ortak ve birlikte etkileşiminin önemi, soruların cevabının bulunması anlamında değer taşımaktadır.

Sonuç olarak, ülkelerin küreselleşme sürecine, başta teknolojik altyapı olmak üzere yerel aktörlerini dönüştürerek uyum sağlaması ile birlikte hızlı bir şekilde büyüme ve kalkınma açıkları ortadan kalkacak, sonrasında ise bu süreçte etkin olarak yer almaları mümkün hale gelebilecektir. Bu bağlamda ulus devlet, küreselleşme, yerelleşme ve kalkınma ilişkileri, kuantum düşüncesi sistem ve süreç mantığı içinde, genelde birbirini tamamlayan süreçler ve küreselleşmenin bilgi çağı modeli olarak düşünülmelidir.

KAYNAKLAR

- Aktan, C. C. (2002). Yoksullukla Mücadele Stratejileri. Ankara: Hak İş Konfederasyonu Yayınları.
- Akyüz Y. (1993). Ekonomide Liberalleşmenin Anahtarı. Finans Dergisi, 83.
- Barnet, R., Cavanagh, J. (1996). Küresel Düşler: İmparator Şirketler ve Yeni Dünya Düzeni. İstanbul: Sabah Yayınları.
- Boratav, K. (1999). Küresel Rekabet. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Boratav, K. (2001). 2000-2001 Krizinde Sermaye Hareketleri. İşletme ve Finans Dergisi.
- Bozkurt, V. (2000). Küreselleşmenin İnsani Yüzü. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Bozkurt, V. (2007). Küreselleşme; Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar. http://www.genbilim.com/index.php?option=com_content&task=view&id=1659 (31.03.2008).
- Cerny, G. P. (1995). Globalization and the Changing Logic of Collective Action. International Organization.4.
- Coştu, Y. (2005). Küreselleşme Üzerine Bazı Düşünceler, Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, IV(7-8):90-105.
- Dicken, P. (1992). Global Shift: The Internationalization of Economic Activity. Newyork: Guilford Press.
- DPT, (1995). Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler. Ankara: DPT Yayınları 2375, ÖİK: 440.
- Erbay, Y. (1997). Kavram Olarak Küreselleşme, Milli Kültürler ve Küreselleşme. Ankara: Türk Yurdu Yayınları.
- Erkan, H. (1998) Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Erkan, H. (2004a). Ekonomi Sosyolojisi. İzmir: Fakülteler Kitabevi.
- Fox, J. (2002). Chomsky ve Küreselleşme. İstanbul: Everest Yayınları.
- Giddens, A. (1999). Küreselleşmenin İklimleri. Sosyal Demokrat Değişim Dergisi, 12.
- Giddens, A. (2000). Elimizden Kaçıp Giden Dünya. İstanbul: Alfa Basım Yayınları.
- Giddens, A. (2000). Üçüncü Yol, İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Gill, S. (1995). Globalization, Market Civilisation and Disciplinary Neoliberalism. Journal of International Studies, 24(3):404-405.
- Greider, W. (1995). One World Ready Or Not, Newyork: Touchstone Press.
- Günsoy, B. (2006). Küreselleşmenin Ölçülmesinde Sistemik Yaklaşımlar; Karşılaştırmalı Bir İnceleme. Ankara: Kırılmaç Yayinevi.
- Harris, R. (1993). Globalization, Trade, and Income. Canadian Journal of Economics, XXVI(4):1-22.
- Held, D., McGrew, A., Goldblatt D., Perraton, J. (1999). Global Transformations: Global Transformations-Politics, Economics and Culture. Cambridge: Polity Press.
- Hirst, P., Thompson, G. (2007). Küreselleşme Sorgulanıyor. Ankara: Dost Kitabevi.

- Hisarcıklıoğlu, R. (2001). Küreselleşme ve Türkiye. İktisat Dergisi, 416, İstanbul: İFMC Yayınları.
- Huntington, S. (1996). The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. Newyork: Simon and Schuster.
- İçduygu, A. (1995). Çok Kültürlülük, Türkiye Vatandaşlığı Kavramı İçin Toplumsal Bir Zemin. Ankara: Türkiye Günlüğü Dergisi, 33
- Jessop, B. (2007). Good Governance and the Urban Question: On Managing the Contradictions of Neo-Liberalism. <http://comp.lancs.ac.uk/sociology/socsoc075rj.html> in 2007 (22.11.2008).
- Kakıncı, H. (2004). Kavramlar Açıklayıcılığını Yitirirken Küreselleşme Amerikanlaşma İlişkisi. ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya (ss.15-17). Derleyen Toktamış Ateş, Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Kaplan, A. (2000). Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları. Ankara: Mülkiyeliler Vakfı Yayınları.
- Kazgan, G. (2002). Küreselleşme ve Ulus Devlet: Yeni Ekonomik Düzen. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kepenek, Y. (1990). Türkiye Ekonomisi, Ankara: Verso Yayınları.
- McGrew, A. (1999). A Global Society, Modernity and Its Futures, Cambridge: Open University Polity Press.
- Oman, C. (1994) Globalization and Regionalisation: The Challenge For Developing Countries, OECD Development Center Studies.
- Önder, İ. (1993). Türkiye’de Kamu Maliyesi, Finansal Yapı ve Politikalar. Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Özdemir, M. (1992). Turizmin Türkiye'nin Sosyo Ekonomik Yapısına Etkileri. Ankara: KÖKSAV.
- Robertson, R. (1999). Küreselleşme, Toplum Kuramı ve Küresel Kültür, Ankara: Bilim Ve Sanat Yayınları.
- Sjolander, C. (1996). The Rhetoric of Globalization: What’s In A Wor(L)d?. International Journal, Autumn: 602-616.
- Somel, C. (2002). Azgelişmişlik Perspektifinden Küreselleşme. Ankara: Doğu-Batı Düşünce Dergisi, 5(18).
- Ülman, B. (2001). Uzun Süreçte Küreselleşme; Bir Sihirli Kavramı Tarihteki Yerine Koyma Denemesi. İstanbul. <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale4.htm> (24.03.2008).
- Waters, M. (1995). Globalization, London: Routledge.
- Winham, R. (1996). International Trade Policy in a Globalizing Economy. International Journal.
- Yeldan, E. (2003). Neo-Liberalizmin Bir Söylemi Olarak Küreselleşme. İktisat Üzerine Yazılar I, Küresel Düzen; Birikim Devlet ve Sınıflar. Derleyen Ahmet H. Köse, Erinç yeldan, Fikret Şenses.İstanbul: İletişim yayınları.
- Yıldızoğlu E. (1996). Globalleşme ve Kriz. İstanbul: Alan Yayıncılık.

